

Sergej Nikolajevič
Durilin

*S*EVOLUTA

LJERMONTOV

S. N. Durilin

**Mihail Jurjevič
LJERMONTOV**

Prevela Nena Bugarski

Beograd, 2017.

Naslov originala

Дурылин, Сергей Николаевич
Михаил Юрьевич Лермонтов

I POGINUO JE PESNIK!

29. januara 1837. godine umro je Puškin od smrtonosne rane koju je zadobio u dvoboju sa francuskim emigrantom, avanturistom Dantesom.

Tri dana su mase naroda opsađivale Puškinov stan na Mojki. Žene, starci, deca, prosti ljudi u kožusima, a poneki čak i u ritama, dolazili su da se poklone prahu omiljenog narodnog pesnika.

Prijatelj Bjelinskog, J. M. Neverov, pisao je tih dana:

„Svoje saučešće prema pesniku narod je dokazao time što je u toku jednog dana dolazilo na poklonjenje njegovom odru oko 32.000 ljudi”.¹

Duboka žalost zbog smrti velikog pesnika sjedinila se u srcima tih hiljada ljudi sa negodovanjem protiv onih koji su bili pravi vinovnici njegove pogibije — protiv nagizdanog velikosvetskog i dvorskog društva, koje je mrzelo pesnika zbog njegovog slobodoljublja i nezavisnosti. Tamo, u tom društvu, bili su oni koji su progonili Puškina, kovali protiv njega podlu spletku i upravili na njega zločinačku ruku probisveta Dantesa.

Narodno osećanje žalosti i gneva tražilo je glas koji bi odjeknuo kroz celu Rusiju.

I on se zaorio.

Odmah posle Puškinove smrti pošli su od ruku do ruku u mnogobrojnim prepisima stihovi nepoznatog autora:

Погиб побэт! — невольник чести —
Пал, оклеветанный молвой,
С свинцом в груди и жаждой мести,
Поникнув гордой головой!...
Не вынесла душа поэта
Позора мелочных обид,

¹ *Moskovski puškinista*, 1927, str. 44.

Восстал он против мнений света
Один, как прежде... и убит!²

Oplakujući s dubokom žalošću Puškinovu smrt kao veliku nesreću, nepoznati pesnik je s plamenim negodovanjem napadao vinovnike njegove pogibije:

Вы, жадною толпой стоящие у трона,
Свободы, Гения и Славы палачи!
Таитесь вы под сению закона,
Пред вами суд и правда — всё молчи!...³

Tim Puškinovim neprijateljima, koji su

... так злобно гнали
Его свободный, смелый дар,⁴

pesnik-izobličitelj je pretio budućim sudom istorije:

Тогда напрасно вы прибегнете к злословью:
Оно вам не поможет вновь,
И вы не смоете всей вашей черной кровью
Поэта праведную кровь!⁵

Ovi stihovi su zadivili i zaneli sve snagom svoga gneva i surovom lepotom. U hiljadama prepisa prodrli su svuda gde se znalo za Puškinovo ime.

² Poginuo je pesnik! — sužanj časti — pao je, oklevetan zlim jezicima, s olovom u grudima i željom za osvetom, oborivši svoju ponosnu glavu!... Pesnikova duša nije podnela sramotu sitnih uvreda, on je ustao protiv velikosvet-skog mnjenja sam, kao i pre... i ubijen je!

³ Vi, koji u gramzivoj masi stojite oko prestola, dželatni Slobode, Genija i Slave! Skrivate se pod zaštitom zakona, pred vama sud i pravda — sve mora da čuti!...

⁴ ... tako злобно progonili njegov slobodni, smeli dar

⁵ Tada ćete uzalud pribeći klevetanju: ono vam ponovo neće pomoći, i nećete sprati svom vašom crnom krvi pesnikovu pravednu krv!

„Puškin je ubijen u dvoboju”, pominje kritičar V. V. Stasov, koji je 1837. godine bio učenik Pravnog učilišta. „Razgovorima i sažaljevanju nije bilo kraja, a stihovi *Povodom Puškinove smrti*, koji su odmah prodrli do nas, krišom, u rukopisima, kao i svugde, duboko su nas uzбудili, i čitali smo ih i recitovali s beskrajnim oduševljenjem. Uzbudivali smo se, duboko negodovali, duša nam je plamtela, puna herojskog oduševljenja. Bili smo gotovi, uostalom, na sve — toliko nas je uzđizala snaga stihova, toliko je zarazan bio oganj koji je plamteo u njima.

Malo je verovatno da su još kad god u Rusiji stihovi proizveli takav ogroman i sveopšti utisak.”⁶

Autor stihova je bio uskoro otkriven — dvadesetdvo­godišnji oficir husarskog puka careve telesne garde Mihail Jurjevič Ljermontov.

To ime je do tada bilo potpisano samo pod jednom zaboravljenom pesmom (*Proleće*) u moskovskom časopisu *Galateja* i pod poemom iz kavkaskog života *Hadži Abrek*, koja je bila štampana u časopisu *Библиотека для чтения* i ostala nezapažena.

Sada je, sa pojavom stihova povodom Puškinove smrti, ime Ljermontova postalo poznato celoj Rusiji.

Udarac Ljermontovlje­v pogodio je u cilj. Nikolaju I su dostavljene stihovi sa natpisom: „Poziv na revoluciju”. Imperatoru se učinilo da je u pojavi, licu nepoznatog pesnika, ponovo izašao na javnu tribinu jedan od zaverenika u ustanku od 14. decembra 1825. godine — izašao i obnovio svoje slobodne govore s novom snagom i poetskom moći koja je podsećala na nedavno umrlog Puškina.

Nikolaj I je naredio da se oficir Ljermontov stavi u vojni zatvor i da se povede istraga po „delu o nedozvoljenim stihovima”.

Ljermontov je nad Puškinovim grobom održao govor narodnog tužio­ca, u kome je ključala srdžba protiv neprijatelja, dželata njegove časti i slave. Nikolaj I je razumeo: „Pesnikova smrt” — to je surova reč sudije. Dejstvo te reči je bilo toliko snažno i neoborivo

⁶ V. V. Stasov, *Pravnička škola pre 40 godina*, „Ruska starina”, 1881, knj. 2, str. 410—411.

da je car po završetku „istrage” odgovorio na te stihove progonstvom Ljermontova na Kavkaz. U svom poverljivom izveštaju šefu žandarmerije ministar vojske grof Černišev pisao je: „Car imperator izvoleo je premestiti Ljermontova, potporučnika T. gard. husarskog puka, sa istim činom u Nižegorodski dragonski puk, zbog sastavljanja vašoj svetlosti poznatih stihova”.

A „poznati stihovi” su u to vreme već obilazili u rukopisima celu Rusiju. I stvaralo se opšte mišljenje: Puškin kao da je predao svoj glas Ljermontovu.

To mišljenje se još više učvrstilo posle pojave novih Ljermontovljevih stihova — prvog njegovog dela koje je sam dao u štampu.⁷ U maju te iste 1837. godine u drugoj knjizi osirotelog Puškinovog časopisa *Savremenik* pojavilo se *Borodino*.

Četvrt veka je bilo prošlo od te velike bitke. Ljermontov je pričao o njoj rečima skromne, prostodušne vojničke priče. To je u ruskoj književnosti bio prvi realistički lik ruskog vojnika, vaspitanog u junačkoj i surovoy školi Suvorova i Kutuzova.

Pesnik je prikazao svoga heroja u najodgovornijem trenutku istorijskog delovanja, kada se rukama vojnika i njegovom krvi izgrađuje budućnost naroda i stvara istorija njegove otadžbine — Rusije.

Ljermontovljev borodinski borac svestan je te svoje odgovornosti pred otadžbinom. On je voli i spreman je da dà svoj život za nju, njemu teško pada prinudno, mučno odstupanje.

Мы долго молча отступали,
Досадно было, боя ждали,
Ворчали старики:
„Что ж мы? на зимние квартиры?
Не смеют, что ли, командиры

⁷ Pesmu *Proleće* štampao je njegov učitelj S. E. Ranč; poema *Hadži Abrek* štampana je bez znanja i protiv želje Ljermontova, a poslao ju je u časopis njegov drug.

Чужие изорвать мундиры
О русские штыки?”⁸

Ljermontov je izabrao za pripovedača u *Borodinu* vojnika артиљера, представника tog roda оруђја koje je bilo od ogromnog značaja u borodinskoj bici.

Забил заряд я в пушку туго
И думал: угощу я друга!
Постой-ка, брат мусью:
Что тут хитрить, пожалуй к бою;
Уж мы пойдем ломить стеною,
Уж постоим мы головою
За родину свою!⁹

Pripovedač *Borodina* se ni najmanje ne stara da istakne sebe i svoju ulogu u borbi. On priča u ime svih učesnika borodinske bitke, koji su podnosili njene velike tegobe, a i delili njenu slavu: „naš juriš na noževe”, „naše utvrđenje”, „daćemo svoje živote za otadžbinu”, „počeli smo da prebrojavamo rane”. U tom vojničkom pričanju lično „moje” tone u „našem”.

U ovim stihovima Ljermontov duboko prodire u kolektivnu psihologiju naroda-heroja.

И молвил он, сверкнув очами:
„Ребята! не Москва ль за нами?
Умремте ж под Москвой,
Как наши братья умирали!”
— И умереть мы обещали,

⁸ Mi smo dugo ćutke odstupali, bilo je dosadno, borbu smo želeli, gundali su starci: „Kuda idemo? Na zimovanje, šta li? Zar se ne usuđuju naši komandanti da poseraju tuđinske mundire ruskim bajonetima?”

⁹ Nabio sam metak u top čvrsto i mislio: počastiću prijatelja! Pričekaj, brate mesje: nema vrdanja, izvoli u borbu; bićemo čvrsti kao stena, daćemo i svoje živote za otadžbinu svoju!

И клятву верности сдержали
и мы в Бородинский бой.¹⁰

Besmrtna je ta zakletva ruskog naroda, koju je u ime naroda izrekao njegov pesnik!

... не Москва ль за нами?
Умремте ж под Москвой,
Как наши братья умирали!”¹¹

Zar se nisu zaorile ponovo te iste reči u onim groznim, surovim danima, kada su se ponovo tuđinske horde, hitlerovske horde, probijale prema srcu naše zemlje, prema Moskvi 1837. godine? Pročitavši *Borodino*, ruski čitalac ce uverio da Puškin zaista ima naslednika — pesnika koji ne raspolaže samo vanrednom darovitošću, nego je i narodni pesnik, u najboljem i najvišem smislu te reči.

Posle godinu dana — 1838. godine — u pesmi *Pesnik* Ljermontov je s tugom govorio o pravom pozivu pesnika, izgubljenom u „veku razneženosti”:

Бывало, мерный звук твоих могучих слов
Воспламенял бойца для битвы...

.....

Твой стих, как божий дух, носился над толпой
И, отзыв мыслей благородных,
Звучал, как колокол на башне вечевой
Во дни торжеств и бед народных.¹²

¹⁰ I on reče, sevnuvši očima: „Momci! Zar nije Moskva iza nas? Umrimo, dakle, pred Moskvom, kao što su naša braća umirala!” — I mi smo obećali da ćemo umreti, i zakletvu vernosti smo održali mi u borodinskoj bici.

¹¹ ... zar nije Moskva iza nas? Umrimo, dakle, pred Moskvom, kao što su naša braća umirala!”

¹² Nekada je odmereni zvuk tvojih moćnih reči raspaljivao borca za bitku... Tvoj stih je, kao božji duh, lebdeo nad masom i, odjek plemenitih misli, zvučao kao zvono na zornoj kuli u danima svečanosti i nevolja narodnih.

U *Pesnikovoj smrti* i *Borodinu* prvi put je odjeknulo moćno zvono njegove poezije. Svega četiri godine bilo mu je suđeno da bude to narodno zvono tuge i borbi, ali njegovi čisti i jasni zvuci nailazili su na širok odjek kod najboljih ljudi njegovog vremena i ostali su zauvek da zvuče kroz vekove.

II ZAVET PUŠKINU

Ты сам свой высший суд,
Всех строже оценить умеешь ты свой труд —¹³

s tim zavetom se obratio Puškin pesniku, kao „strogom umetniku”.

Ljermontov je sledio Puškinov zavet. Svemu što je pisao sudio je tim strogim sudom, koji nije znao za popuštanje i poštedu.

Pre nego što se 1837. godine pojavio sa rukopisom *Pesnikove smrti* i štampanim *Borodinom*, napisao je više od tri stotine lirskih pesama (među njima su izvrsni *Anđeo*, *Jedro*, *Prosjak* i *Dva diva*), dvadeset i četiri poeme (među njima su *Anđeo smrti*, *Ismail-beg*, *Bolja Orša* i prve redakcije *Demon*a), pet dramskih dela (jedno od njih je *Maskarada*), ali nijedno od tih dela, od kojih su kasnije mnoga bila priznata za klasična, nije dao u štampu. Prema tome, nijedno od njih nije moglo da izdrži, po njegovom mišljenju, taj „viši sud”, kojim je hteo da sudi i od rane mladosti bio naviknut da sudi o svojim delima.

Iz svoje stvaralačke usamljenosti kao pesnik izlazio je samo kada su to tražile dužnost građanina i ljubav prema otadžbini. Njegovo političko istupanje povodom Puškinove smrti i njegovo patriotsko istupanje povodom godišnjice Borodina bila su njegova prva istupanja kao pesnika.

Istorija se složila sa „višim sudom” pesnika: Ljermontov se, zaista, prvi put pojavio sa toliko savršenim pesničkim delima da su ona izdržala nepristrasni sud savremenika i surovi sud vremena.

Dela koja je u prvi mah pružio svojoj publici — po svojoj strogo umetničkoj obradi i snažnom delovanju na čitaoca — bila su klasična dela. I ona bi sama bila dovoljna da se zauvek sačuva njegovo ime u istoriji ruske poezije.

Taj besprimerni početak — tako kao Ljermontov u književnost je stupio možda samo jedino Lav Tolstoj sa svojim *Detinjstvom* —

¹³ Ti si sam svoj najviši sud, strože od svih umeš da oceniš svoj trud —

bio je moguć samo zato što mu je prethodilo devet godina neprekidnog, upornog, prikriivenog rada, rada kome se dečak i mladić Ljermontov predavao sa nerazorivom postojanošću, dubokim oduševljenjem i visokim nadahnućem.

Počeo je da piše stihove kad mu nije još bilo ni punih četrnaest godina.

Još od ranog detinjstva prikupljao je bogatu zalihu misli i ideja, likova i zvukova, kojima je bilo suđeno da postanu živi izdanci u njegovom stvaralaštvu.

Nijedan biograf neće umeti da postavi granice i da odredi vreme kada je Ljermontov postao pesnik, a on sam je mnogo puta tvrdio da se rodio kao pesnik:

Моя душа, я помню, с детских лет
Чудесного искала.¹⁴

Njegovu baku E. A. Arsenjevu, koja mu je zamenjivala majku, iznenađivala je njegova rana ljubav prema harmoniji govora. Ponavljao je reči u ritmu i, osmehujući se, dolazio da s njom podeli svoju radost.¹⁵

U Ljermontovljevoj biografiji jedno za drugim smenjuju se poglavlja: gospodičić na spahijskom imanju, vaspitanik „plemićkog internata” u Moskvi; student Moskovskog univerziteta, peterburški junker, gardista-husar, primljen u više krugove, dragonski oficir koji je pao u nemilost, prognan na Kavkaz; ponovo gardista-husar u Peterburgu, i ponovo na Kavkazu, u armijskom puku, u borbama sa gorštacima, i opet — poslednji put — u Peterburgu, i još jednom, poslednji put, na Kavkazu, do dana smrtonosnog dvoboja.

Ali taj „zbir raznolikih poglavlja” kratke i veoma tužne njegove biografije, krije u sebi skladan životopis pesnika, njegove divne „radove i dane”, koji čine zlatno poglavlje u istoriji ruskog naroda i njegove kulture.

¹⁴ Moja duša je, sećam se, od detinjstva tražila nešto neobično.

¹⁵ P. A. Viskovatov, *M. J. Ljermontov*, Moskva 1891, str. 19.

Ljermontov se rodio u Moskvi, noću, između 2. i 3. oktobra 1814. godine.¹⁶

„Spaljena požarom” 1812. godine, Moskva je još nosila na sebi grozne tragove svoje herojske žrtve za nezavisnost otadžbine, i on je od ranog detinjstva rastao okružen slavnim predanjima i živim svedocima „svete uspomene na dvanaestu godinu”.

Voleo je Moskvu kao srce Rusije, kao narodnu prestonicu, koja je okupila oko sebe istorijske snage ruskog naroda.

Москва, Москва!... люблю тебя, как сын,
Как русский,— сильно, пламенно и нежно!
Люблю священный блеск твоих седин
И этот Кремль зубчатый, безмятежный.
Напрасно думал чуждый властелин
С тобой, столетним русским великаном,
Померяться главою и обманом
Тебя низвергнуть. Тщетно поражал
Тебя пришлец; ты вздрогнул — он упал!¹⁷

„Moskva nije običan grad, kakvih ima na hiljade”, pisao je 1833. godine. „Moskva nije nema hrpa simetrično poređanog hladnog kamena... Ne, ona ima svoju dušu i svoj život. Kao na starom rimskom groblju, svaki njen kamen čuva natpis koji su ispisali vreme i sudbina, natpis... bogat, obilan mislima, osećanjem i nadahnućem za naučnika, patriotu i pesnika!... Kao okean, i ona ima svoj jezik, jezik moćan, zvučan, svet i molitven!... Šta se može uporediti s ovim Kremljom, koji, okružen zupčastim bedemima i ukrašen zlatnim kupolama crkava, leži na visokoj uzvišici, kao državni venac na čelu

¹⁶ Datum je dat po starom kalendaru.

¹⁷ Moskvo, Moskvo!... volim te kao sin, kao Rus — silno, plameno i nežno! Volim sveti sjaj tvojih sedina i ovaj Kremlj zupčast i spokojan. Uzalud je mislio tuđinski vlastelin s tobom, stoletnim, ruskim divom, da se uhvati u koštac i prevarom da te sruši. Uzalud te je poražavao tuđin: ti si se prenuo — a on je pao!

groznog vladara?... On je oltar Rusije, na njemu treba da se prinese, i već su se prinobile mnoge žrtve, dostojne otadžbine... Zar je davno bilo kad je on, kao basnoslovni feniks, iznova ponikao iz svog sagorelog praha?!”

Rodivši se u Moskvi, Ljermontov je prve godine života, kao i detinjstvo, proveo u unutrašnjosti Rusije — na imanju Tarhani u bivšoj Penzenskoj guberniji.

Kad mu je bilo dve godine, ostao je bez majke.

„Bila je jedna pesma, koja me je navodila na plač”, pominjao je. „Nje sada ne mogu da se setim, ali sam uveren, kada bih je čuo, da bi ona proizvela na mene svoj raniji utisak. Tu pesmu mi je pevala moja pokojna majka.”

Taj lik majke koja peva nad svojim detetom oživeo je kasnije i u njegovoj poeziji. U rano napisanoj *Baladi* (1831):

... люльку детскую качая,
Поет славянка молодая:
„Не плачь, не плачь! иль сердцем чуешь,
Дитя, ты близкую беду!...

.....

Отец твой стал за честь и бога
В ряду бойцов против татар,
Кровавый след ему дорога,
Его булат блестит, как жар...”¹⁸

A posle devet godina već su hiljade ruskih majki uspavljivale svoju decu njegovom divnom *Kozačkom uspavankom*.

Ljermontovljeva majka, Marija Mihailovna, koja je umrla kad joj je bila dvadeset i jedna godina, pisala je tužne i dirljive stihove i crtala u album, koji je kasnije ostao njenom sinu. U njega je on, još kao dete, unosio svoje crteže.

¹⁸ ... ljuljajući dečiju kolevku, peva Slovenka mlada: „Ne plači, ne plači! Il' srcem osećaš, dete, blisku nesreću!... Tvoj otac je stupio za čast i boga u redove boraca protiv Tatara, i krvav trag ostavlja za sobom, njegov mač blista kao žar...”

Od svoje majke, koja je bila poreklom iz stare porodice Arsenjevih, nasledio je sklonost prema muzici i poeziji. Posle njene smrti o Mihailu se brinula njegova baka E. A. Arsenjeva.

Ljermontovljev otac, Jurij Petrovič, bio je osrednji spahija, oficir, koji je podneo ostavku u činu kapetana.

Još u detinjstvu, Ljermontov je zavoleo rusku prirodu i ruski narod sa njegovim jednostavnim načinom života i njegovom velikom istorijom. Do svoje dvanaeste godine živeo je na selu — i nasitio se svim bogatstvima ruskog sela: čistim, jasnim, izrazitim govorom, širokom i slobodnom narodnom pesmom, poezijom narodnih običaja i mudročću narodnih istorijskih predanja.

Pred njim se otkrivao divan ruski svet narodne vere i poezije. Jedino za čim je kasnije žalio bilo je to što kraj njega nije bila, kao kraj Puškina, Arina Radionovna: „Mnogo mi je žao što je moja dadilja bila Nemica, a ne Ruskinja — te nisam slušao narodne bajke: u njima, zaista, ima više poezije nego u celokupnoj francuskoj književnosti”. Zato mu se još u detinjstvu pružila prilika da čuje iz usta naroda junačke pesme o Stepanu Razinu i žive legende o Pugačovu.

U odlomku iz započete pripovetke o Aleksandru Arbeninu (1836), opisujući njegovo detinjstvo, slika svoje sopstveno:

„Zimi su devojke sobarice dolazile da šiju i vezu u dečiju sobu... Saši je s njima bilo veoma veselo. One su ga stalno milovale i ljubile, pričale mu bajke o razbojnicima sa Volge, i njegova se uobrazilja punila čudima divlje odvažnosti... On je prestao da voli igračke i počeo je da sanjari. Već od svoje šeste godine zagledao se u večernje nebo zasejano rumenim oblacima, i već je neshvatljivo radosno osećanje uzbuđivalo njegovu dušu kad bi pun mesec kroz prozor obasjavao njegov dečiji krevetac... Saša je bio suviše razmaženo, suviše svojevuljno dete... I bogzna kakav bi pravac uzela njegova narav da nisu pritekale u pomoć boginje... Teška bolest ostavila ga je potpuno oslabljenog: nije mogao da hoda, niti je mogao da podigne kašiku... Ta bolest je imala značajne posledice i čudnovat uticaj na um i prirodu Sašinu — naučio je da misli. Lišen moguć-

nosti da se zanima običnim dečijim zabavama, počeo je da ih traži u samom sebi. Maštanje je postalo za njega nova igračka... Za vreme mučne besanice, gušeći se među vrelin jastucima, navikao je da pobeđuje stradanje tela, oduševljavajući se snovima duše. Zamišljao je sebe kao razbojnika s Volge sred plavih i hladnih talasa, u senci neprohodnih šuma, u buci bitaka, u noćnim prepadi-ma uz zvuke pesama i uz zavijanje bure na Volgi”.

Eto otkuda potiče — još iz detinjstva — Ljermontovljeva duboka sklonost prema takozvanim razbojničkim pesmama, prema junačkim pričama, kojima se odužio u svome *Atamanu* (1831), u pripovesti *Vadim* (1832), u liku Arsenija u poemi *Boljar Orša* (1835—1836). U *Atamanu* se čuje odjek moćnih narodnih pesama o Stepanu Razinu:

Горе тебе, город Казань,
Едет толпа удальцов
Сбирать невольную дань
С твоих беззаботных купцов.
Вдоль по Волге широкой
На лодке плывут;
И веслами дружными плещут,
И песни поют.¹⁹

U *Vadimu* — do Puškinove *Kapetanove kćeri* i nezavisno od nje — Ljermontov se, prvi od ruskih književnika, odazvao narodno-istorijskoj temi — ustanak Pugačova. Svega pedeset godina ga je razdvajalo od Ljermontovljevog dečaštva.

U Tarhanima je bilo među seljacima nekoliko živih Pugačovljevih savremenika: njihovim pričanjima se i koristio kad je pisao svoga *Vadima*. Štampanih izvora, do kasnije Puškinove *Istorije Pugačova*, nije bilo. Tema o Pugačovljevom pokretu bila je strogo zabranjena.

¹⁹ Teško tebi, grade Kazanje, dolazi mnoštvo junaka da prikupi prinudni danak od tvojih bezbrižnih trgovaca. Niz široku Volgu na čamcu plove; i veslima složno razmahuju i pesme pevaju.

Mladić Ljermontov, prihvatajući se svoje pripovetke, postupio je protiv te zabrane.

Rastao je okružen seljačkom decom. Kad je „stupio u dečačke godine”, pričali su starosedeooci sela Tarhana, „bili su prikupljeni njegovi vršnjaci iz redova posluge, obučeni u vojničku uniformu, i Mihail Jurjevič ih je obučavao i igrao se s njima vojničkih igara, rata i razbojnika”.²⁰

„U njihovoj bašti je bilo napravljeno nešto u vidu baterije, na koju su oni napadali s oduševljenjem, uobražavajući da napadaju na neprijatelja.”²¹

Vidao je u detinjstvu i starinsku hrabru rusku pešadiju — borbe pesnicama. Njegov rođak i drug iz detinjstva, A. P. Šan Girej, priča:

„Zimi na jezeru, mi smo se razdvajali na dva tabora i gađali smo se grudvama od snega, sa nasipa smo obamrlog srca gledali kako se pravoslavni narod junački sudarao prilikom pesničanja”.²²

Kad je u *Pesmi o trgovcu Kalašnjikovu* Ljermontov hteo da opiše sliku smrtne borbe između opakog opričnjika²³ i hrabrog trgovca, mogao je to da izvuče iz sopstvenih uspomena.

Detinjstvo i dečaštvo, koje je proveo u zabačenom ruskom selu, usred nepreglednih polja i zelenih šumaraka, koji su veselo šušтали, uz pevanje prigodnih narodnih pesama i vršenje obreda tokom godine i uz vekovni glas narodnih predanja, dalo mu je živo, srdačno osećanje prema otadžbini, koje je tako snažno i jednostavno izrazio kasnije u pesmi *Otađžbina*. Ali to isto osećanje prema otadžbini „izbija i potajno svetli” i u njegovim dečačkim i mladićkim stihovima, ma koliko se oni udaljavali od Rusije po svojoj sadržini i temama.

²⁰ P. A. Viskovatov, *M. J. Ljermontov*, str. 22—23.

²¹ A. Korsakov, *Beleške o Bjelinskom, Ljermontovu, Poležajevu i gr. Potemkinu*, „Ruska arhiva”, 1881, br. 4, str. 456—459.

²² A. P. Šan-Girej, *M. J. Ljermontov*, „Ruski pregled”, br. 8, 1890, str. 726.

²³ Telesna garda cara Ivana Groznog (prim. prev.).

Ali bilo mu je suđeno da još u svom ranom detinjstvu upozna drugu zemlju, koja je postala druga otadžbina njegove poezije.

Još kao dete dospao je na Kavkaz, kuda ga je odvela baka, želeći da popravi njegovo zdravlje u toplim vodama, i kasnije, u mladosti, imao je prava da uzvikne: „Plave kavkaske planine, ja vas pozdravljam! Vi ste me odgajile u detinjstvu; vi ste me nosile na svojim podivljanim grebenima, odevale ste me u oblake, vi ste me privikle na nebo, i ja otada stalno sanjarim o vama i o nebu”.

Kavkaz mu je bio drag, ne samo kao kraj gorde lepote već i kao „boravište proste slobode”, „ranije slobode mili kraj”, gde slobodni planinski narodi umeju da vole svoju surovu otadžbinu i da brane njenu slobodu.

Posvećujući Kavkazu poemu *Aul Bastundži* (1831), duboko, iskreno i blagodarno priznaje:

От ранних лет кипит в моей крови
Твой жар и бурь твоих порыв мятежной;
На севере, в стране, тебе чужой,
Я сердцем твой, — всегда и всюду твой! —²⁴

„tvoj” i to baš zato što je Kavkaz bio za njega „surovi kraj slobode”, gde je pogled pesnika nalazio silne likove — junaka časti i heroja borbe.

Do svoje četrnaeste godine, po sopstvenom priznanju, nije pisao stihove. Privlačile su ga druge umetnosti — slikanje, vajarstvo i pozorište. Ali taj, ne dečiji, bogati i duboki svet osećanja, maštanja i misli, koji je dotada nosio u sebi, nije iščezao ne ostavivši traga na njegovo stvaralaštvo. Taj svet se ogleda u njegovoj ranoj lirici, koja se tako bujno rascvetala u Moskvi, za vreme njegovog mladičkog doba. Iz dečijeg maštanja u mladičke stihove preneo je ne samo osećanja i misli već i likove.

²⁴ Od rane mladosti ključa u mojoj krvi tvoj žar i bura tvojih pobuda buntovna; na severu, u zemlji, za tebe tuđoj, ja sam srcem tvoj — uvek i svuda tvoj! —

„Kada sam još bio mali”, zabeležio je jednom prilikom, „voleo sam da gledam mesec, raznolike oblake koji su se kao riteri sa šlemovima tiskali oko njega, kao riteri koji prate Armidu u njen zamak, puni ljubomore i nemira.

U prvom činu moje tragedije Fernando, u razgovoru sa svojom ljubaznicom ispod balkona, govori o mesecu i upotrebljava gornje poređenje.”

Evo tog upoređenja:

Взгляни опять: подобная Армиде
Под дымкою сребристой мглы ночной
Она идет в волшебный замок свой.
Вокруг нее и следом тучки
Теснятся, будто рыцари-вожди...

.....

... посмотри,

Как шлемы их чернеются, как перья
Колеблются на шлемах...^{25, 26}

Tako se letimično priviđenje bojažljivih detinjih maštanja pretvorilo u poetski lik romantične tragedije mladića.

Ali je bio potreban tesan dodir sa likovima iz knjiga drugih pesnika da bi taj tajni izvor poezije u Ljermontovu, koji je već odavno tražio oduške, mogao da izbije snažnim mlazom.

To se dogodilo kada se na pragu između dečačkog i mladičkog doba naklonio nad knjigama Puškina i Bajrona.

²⁵ Španci, čin I, pojava druga.

²⁶ Pogledaj opet: sličan Armidi pod velom srebrne noćne tame on odlazi u svoj čarobni zamak. Oko njega i za njim tiskaju se oblaci, kao riteri-vođe... pogledaj, kako im se šlemovi crne, kako se pera lepršaju na šlemovima...

O AUTORU

Sergej Nikolajevič Durilin (1886—1954) istaknuti je poslenik ruske kulture. U sovjetsko doba bio je poznat kao višestrani stručnjak — teatrolog, istoričar književnosti i umetnosti, arheolog i etnograf. U ovom periodu objavio je više od sedamsto radova iz tih oblasti.

Durilin je delovao i pre Oktobarske revolucije, kao religiozni filozof. I tada je bio izuzetno plodan autor, ali i učesnik religiozno-filozofskog pokreta. Njegovi pogledi prošli su kroz evoluciju osobenu za rusku inteligenciju tog doba: od revolucionarne prakse u mladosti preko Tolstojevog učenja i modernizma u umetnosti do religiozne filozofije.

Sveštenik je postao 1920. Dve godine kasnije je uhapšen i prognan. Prognan je ponovo 1927, i u progonstvu je ostao do 1933. Za razliku od drugih pripadnika ruskog religiozno-filozofskog pokreta, on ne samo da je ostao u sovjetskoj Rusiji i preživeo kaznene mere (koje su prilikom prvog hapšenja i progonstva bile ublažene na zauzimanje Lunačarskog i poznatih kulturnih radnika) nego je nastavio da deluje u kulturi u novim uslovima.

Zahvaljujući svojoj neobičnoj biografiji, upoznao je veliki broj ljudi značajnih za rusku kulturu i često se nalazio u samom centru izuzetnih događaja. Razgovarao je sa Lavom Tolstojem, sarađivao sa Andrejem Belim, prvi je podržao Borisa Pasternaka, družio se sa slikarom Nesterovim, izvršavao poslednju volju Vasilija Rozanova, posećivao poslednje starce u manastiru Optina.

Pisao je i književna dela — pesme i prozu, koja su savremenici cenili i koja zaslužuju izvlačenje iz zaborava. Bio je originalan mislilac. Knjigu *U vlastitom kutku* odlikuje ličan odnos prema ruskoj kulturi, kojoj je posvetio čitav svoj život.

Durilin beleži svoja razmišljanja i sećanja o onome što je za njega najvažnije. Njegovo delo sadrži građu iz istorije ruske kulture od neprocenjive vrednosti, jer, između ostalog, registruje mnoštvo pojedinosti koje nisu poznate iz drugih izvora. On nastoji da

sačuva i dragocene podatke koje je čuo od drugih ljudi. U isti mah, zbog svoje izvanredne obaveštenosti i zainteresovanosti, u stanju je da ponudi i vlastito tumačenje pojava, događaja i dela, odnosno svojevrsnu skrivenu istoriju književnosti.

SADRŽAJ

I	Poginuo je pesnik!	5
II	Zavet Puškinu.	12
III	U Plemićkom internatu.	21
IV	Poslednji sin slobode	26
V	Na Kavkazu.	45
VI	Poetska ispovest	55
VII	Naizgled hladan i gord	67
VIII	Stvarni Ismail-beg	81
IX	Vatrena mladost.	92
X	U vlasti demona poezije.	101
XI	Ne, ja nisam Bajron....	120
	O autoru	125